

เตยปาหนัน

ประวัติความเป็นมา

ต้นเตยปาหนันชอบขึ้นตามริมหาด ชายทะเล ป่าโกงกาง ลักษณะลำต้นเป็นกอ และแตกกิ่งไวยาวเป็นพุ่ม ขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ตามอายุและสภาพดิน สูงประมาณ 5 เมตร การทำเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน พื้นเมืองที่ทำกันมาแต่โบราณ และมีทั่วไปในทุกภาคของประเทศ คำว่า เครื่องจักสาน นั้น โดยทั่วไปมักจะหมายถึงสิ่งที่ผลิตขึ้นด้วยมือ โดยวิธี จัก สาน ถัก และทอ เป็นหลัก การเรียกเครื่องจักสาน ว่า จักสาน นั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้น นั่นเอง เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้น จะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสาน และการถัก หรือ การขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจัก เพื่อแปรรูปวัสดุ หรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน

เครื่องจักสานจากเตยปาหนัน

เครื่องจักสานของภาคใต้ทางด้านชายฝั่งตะวันตก หรือชายฝั่งทะเลอันดามัน ถือได้ว่าเป็นเครื่องจักสานเฉพาะถิ่น มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองอยู่บ้าง ได้แก่ พวกเครื่องจักสานที่สานด้วยใบเตย ใบลำเจียก หรือปาหนัน ซึ่งส่วนมากนิยมสานเสื่อ สอบ หรือกระสอบสำหรับใส่ข้าว หรือใส่พืชผลต่างๆ โดยเฉพาะจังหวัดกระบี่มีการสานไว้ใช้ในครัวเรือน

จังหวัดกระบี่ มีการสานเสื่อปาหนัน ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความประสานกลมกลืนกับประเพณีนิยมของท้องถิ่นและวิธีการสาน ตลอดจนการใช้วัสดุในท้องถิ่นที่ต่างจากเครื่องจักสาน อื่นๆ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการสานมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน และเรียนรู้กันภายในครอบครัว โดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม นิยมใช้เสื่อในการปูนอน และนำไปรองนั่งที่สุเหร่า และใช้เป็นเสื่อปูนอนของคู่บ่าวสาว ที่จะแต่งงานใหม่ โดยคู่บ่าวสาวจะต้องช่วยกันสานไว้หลายๆ ผืน เพื่อใช้รองแทนที่นอนในสมัยโบราณ และปัจจุบันได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ จึงได้คิดพัฒนารูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เป็นสินค้าของฝากประจำจังหวัดที่มีชื่อเสียงที่สวยงาม ทนทาน ได้แก่ เสื่อปาหนัน หมอน กระเป๋า ซองบุหรี หมวกใส่ของเครื่องใช้สอย เป็นต้น

เตยปาหนัน

เตยปาหนัน เป็นพืชตระกูลปาล์ม บางคนรู้จักชื่อทั่วไปว่า ต้นลำเจียก จะชอบขึ้นตามริมหาด ชายทะเล ป่าโกงกาง ลักษณะลำต้นเป็นกอ และแตกกิ่งไวยาว เป็นพุ่ม ขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ตามอายุและสภาพดิน สูงประมาณ 5 เมตร

ใบ ใบเตยปาหนัน จะมีสีเขียวยาว มีรูปพรรณคล้ายกับใบเตยหอม ต่างกันที่ใบเตยปาหนันนั้น จะมีหนามริมใบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านข้าง 2 ด้านและตรงกลางหลัง นำมาแปรสภาพเป็นดอก ใช้สานเป็นภาชนะต่างๆ ได้

ราก นำมาใช้ประโยชน์ โดยนำมาต้มน้ำชงกับสวาทแก่น้ำได้

ดอก นำมาใช้เป็นดอกสานให้เด็กใช้ประดับร่างกาย

ผล นำมาใช้หั่นเป็นชิ้นๆ ผสมกับต้นตายปลายเป็น ใช้กรอกให้วัวกิน ทำให้วัวที่เบื่อหญ้ากินหญ้าได้มากขึ้น

เอกลักษณ์/จุดเด่นผลิตภัณฑ์

- เป็นงานฝีมือ หัตถกรรมท้องถิ่นที่มีความงามและมีศิลปะที่เกิดจากการผสมกลมกลืนของรูปทรง โครงสร้าง และลวดลายเป็นอย่างดี มีความละเอียดและประณีต
 - ผลิตภัณฑ์มีความสวยงาม ทั้งด้านรูปแบบ สี สัน ลวดลายในการจักสาน
 - ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย
 - ใช้วัสดุในท้องถิ่นในการจักสาน สะท้อนให้เห็นคตินิยมของท้องถิ่น ลักษณะวัฒนธรรมการประกอบอาชีพ การดำรงชีพ และลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น
- งานฝีมือ หัตถกรรมท้องถิ่นที่มีความงามและมีศิลปะที่เกิดจากการผสมกลมกลืน ของรูปทรง โครงสร้าง และลวดลายเป็นอย่างดี มีความละเอียดและประณีต

วัตถุดิบและส่วนประกอบ

1. ใบเตยปาหนัน ตัดมาจากต้นเตยปาหนันที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติและจากการปลูกเอง
2. เส้นตอก ตอกจากใบเตยปาหนันที่ผ่านขั้นตอน การทำเป็นวัสดุพร้อมที่จะเป็นเส้น และผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ
3. เครื่องรีด ใช้สำหรับรีดใบเตย และเส้นตอกเตยให้แบนเรียบและนิ่ม
4. ไม้กรีด ใช้สำหรับกรีดใบเตยดิบให้เป็นเส้นตอก ตามขนาดที่ต้องการหรือเรียกว่า ย่าหงาดหรือเล็บแมว
5. มีด ใช้สำหรับตัดหนามหลังของใบเตยดิบให้เป็น 2 ซีก
6. กรรไกร ใช้สำหรับตัดเส้นตอกใบเตยให้ได้ความยาวที่ต้องการหรือเส้นใยต่าง ๆ
7. ไม้ขูด ใช้สำหรับขูดรีดเส้นตอกขณะกำลังนั่งสานให้เรียบนิ่ม
8. ไม้ทับ ใช้สำหรับเหยียบทับเส้นตอกขณะนั่งสานเป็นผืนเส้น ให้ผืนเส้นตรงและสานได้ ง่ายขึ้น
9. สารเคมี ใช้สำหรับย้อมเส้นตอกเตยให้เป็นสีต่าง ๆ ตามต้องการ
10. เตาถ่าน ใช้สำหรับก่อไฟต้มเส้นตอกใบเตยดิบ และต้มย้อมสีเส้นตอก
11. กระทะ เป็นภาชนะใช้สำหรับต้มน้ำย้อมสีเส้นตอกเตย

ขั้นเตรียมการ (การเตรียมใบเตยให้เป็นเส้นตอก)

1. การเลือกตัดวัตถุดิบจากต้นเตยปาหนัน จะต้องเลือกใบที่มีขนาดไม่อ่อนและแก่จนเกินไป
2. เมื่อตัดใบเตยได้แล้ว นำมามัดกับเชือกเถาให้เป็นกำ ตัดโคนใบและตัดปลายให้ได้ใบเตยมีความยาวเสมอกัน เพื่อความสะดวกในการนำกลับไปทำขั้นตอนต่อไป
3. ใบเตยดิบที่ตัดมาจากต้นแล้ว นำแต่ละใบมากรีดหนามหลังใบออกจะได้ใบเตยเป็น ๒ ซีก นำไปผึ่งแดดประมาณ ๕-๑๐ นาที ให้พอใบเริ่มเหี่ยว
4. นำใบเตยดิบที่ผึ่งแดดแล้วมารีดด้วยเครื่องรีด ให้แบนเรียบและนิ่ม
5. นำใบเตยที่รีดแล้วมากรีดเป็นต้นตอก ด้วยอุปกรณ์กรีด เรียกว่า ย่าหงาด ตามขนาดที่ต้องการแล้ว แยกหนามข้างใบและเส้นตอกเตยออกจากกัน
6. นำเส้นตอกเตยมารีดด้วยเครื่องรีดอีกครั้ง และรวบรวมเป็นกำผูกมัดด้วยเชือกให้เป็นก้อน ขนาดพอประมาณ
7. นำเส้นตอกเตยที่มัดเป็นกำหรือก้อนแล้วไปต้มในน้ำที่เดือด ประมาณ 3- 5 นาที

8. นำเส้นตอกเตยที่ผ่านการต้มแล้วไปแช่น้ำเปล่า โดยนำของหนักไปทับให้ตอกเตยจมอยู่ในน้ำ แช่ไว้ประมาณ 2 คืน จะทำให้สีเขียวของเตยละลายปนอยู่กับน้ำจะได้เส้นตอกเตยสีขาวเหลือง
9. นำเส้นตอกเตยที่แช่น้ำไว้ ประมาณ ๒ คืน มาตากแดดให้แห้งประมาณ ๑ วัน
10. จะได้เส้นตอกเตยที่ตากแดดแห้งแล้วเป็นสีขาวนวล รวบรวมมัดเป็นกำให้มีขนาดและความยาวเท่าๆ กัน เก็บไว้ในที่ร่ม อากาศถ่ายเทได้สะดวก จะทำให้เส้นตอกเตยไม่อับชื้น จะเป็นเส้นตอกเตยปาหนันที่พร้อมจะใช้สานเป็นอุปกรณ์ต่างๆ ได้ ที่มีสีนวลเป็นสีธรรมชาติ หรือสานเป็นภาชนะต่างๆ ที่ต้องการได้

ขั้นตอนการย้อมสี

หากต้องการเสื้อ หรือภาชนะที่มีสีสันสวยงาม จะต้องนำเส้นตอกเตยมาย้อมสี ด้วยสีเคมี จะได้เส้นตอกเตยที่มีสีต่างๆ ตามที่ต้องการ

1. นำสีเคมีที่จะย้อมมาผสมกับน้ำละลายในอัตราส่วนที่ต้องการสำหรับการย้อม ใส่ในกระทะสำหรับย้อมสี
2. นำกระทะไปตั้งไฟต้มน้ำให้เดือด
3. นำเส้นตอกเตยแห้งมัดเป็นกำ ไปแช่น้ำให้เปียกทั่วทุกเส้นและเพื่อชำระสิ่งสกปรกอันจะเป็นอุปสรรคต่อการย้อมสีได้ แล้วผึ่งให้น้ำสะเด็ดแห้งพอหมาด
4. นำตอกเตยที่แห้งพอหมาดๆ ใส่ในกระทะย้อมสี คนให้เส้นตอกเตยติดสีให้ทั่วทุกเส้น ประมาณ ๓-๕ นาที
5. นำใบเตยที่ผ่านการย้อมแล้วไปแช่ด้วยน้ำเย็น ชำระล้าง ๒-๓ ครั้ง ให้น้ำสีออกหมดเป็นน้ำใสสะอาด แล้วจึงนำไปผึ่งตากแดดให้แห้ง ประมาณ 1 วันจะได้เส้นตอกใบเตยที่ผ่านการย้อมสี เป็นสีต่างๆ ตามที่ต้องการ ที่พร้อมจะใช้งาน สานเป็นเสื้อหรือสิ่งต่างๆ ที่ต้องการ

ขั้นการผลิต(สานเป็นเสื้อ)

1. สถานที่สานภายในบ้านหรือชานเรือนหน้าบ้านที่เป็นพื้นเรียบ
2. นำเส้นตอกเตยมารีดด้วยเครื่องรีดให้เรียบและนิ่มให้พอประมาณสำหรับการใช้งาน
3. รวบรวมเส้นตอกเตยที่ผ่านการรีดแล้วจับเป็นกำให้มีความยาวเท่ากันแล้วพับกึ่งกลาง
4. การนั่งสานด้วยท่า นั่งขัดสมาธิหรือ นั่งชันเข่าข้างเดียวตามถนัด โดยเริ่มสานจากกึ่งกลางของเส้นตอกที่พับไว้แล้ว นำเส้นตอก 2 เส้นมาสานเป็นลายขัดหรือเรียกว่าลายหนึ่ง โดยนำเส้นตอกมาขัดยกหนึ่งซมหนึ่งไปเรื่อยๆ จนหมดเส้นตอกหรือได้ความยาวของเสื้อที่ต้องการ แล้วตกแต่งริมเก็บขอบให้สวยงาม จะได้เป็นผืนเสื้อที่ต้องการ

5. การเก็บขอบ หรือพับริมเสื้อ หรือชาวบ้านเรียกว่า “เม้น” เป็นการตกแต่งปลายตอกที่เหลือก่อนจะเป็นผืนเสื้อที่สวยงาม ทำได้มี ๒ แบบ คือ การพับกลับและแบบช่อริม

การพับกลับ เป็นการพับปลายเส้นตอกกลับเข้ามาผืนเสื้อสานตามลายเดิม ประมาณ 2-3 นิ้ว แล้วตัดส่วนตอกที่เหลือออกตกแต่งให้สวยงาม.

การช่อริม เป็นการพับปลายตอกที่เหลือให้คุ้มกันเองคล้ายกับการถัก แล้วตัดส่วนตอกที่เหลือออกให้สวยงาม

ขั้นหลังการผลิต

1. เสื้อที่สานเสร็จเรียบร้อยแล้วจะถูกเก็บเก็บรักษาไว้ในที่ร่ม ไม่ให้ถูกน้ำฝน เพราะจะทำให้เกิดเชื้อราได้ง่าย วิธีการเก็บรักษา มี ๒ แบบ คือ เก็บเป็นม้วนๆ และนำแต่ละผืนมาซ้อนๆ กันทับกันเป็นชั้นๆ

2. เมื่อได้ผืนเสื้อ ตามขนาดและสีสันทที่ต้องการ แล้ว สามารถนำออกไปจำหน่าย หรือใช้งานตามความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งมีราคา ตั้งแต่ ๕๐ - ๑,๐๐๐ บาท ตามขนาดรูปร่างหรือรูปแบบของลายต่างๆ ที่ได้พัฒนาขึ้น

เทคนิค/เคล็ดลับการผลิต

ใช้ใบเตยขนาดพอดี ไม่อ่อนหรือแก่จนเกินไป ให้ความสำคัญกับการจักตอกให้เส้นมีขนาดเท่ากัน การย้อมเส้นสีตอกจะต้องมีความสม่ำเสมอ สีที่ย้อมต้องมีคุณภาพดีสีไม่ตก และเมื่อย้อมเสร็จแล้วจะต้องตากแดดให้แห้งเพราะไม่เช่นนั้นเส้นตอกจะมีความชื้นและเป็นเชื้อรา ก็จะได้ผลิตภัณฑ์เตยปาหนันที่มีคุณภาพตรงกับความต้องการของลูกค้า